

godina, str. 725 – 752). Procjenjujući učinak SIS-a tijekom prvih 40 godina djelovanja, u obzir se moraju uzeti doprinosi njegovih čelnika. Autor smatra da je opstanak SIS-a u uvjetima neprekidno promjenjivog okruženja u tom razdoblju posljedica i nedostatka alternative njegovu postojanju i uspješnog te dobrog rada. Knjiga, opremljena i fotografijama, završava dijelovima “Notes” (Bilješke, str. 753 – 777), “Bibliography” (Izvori i literatura, str. 778 – 786) te “Index” (Kazalo, str. 787 – 832).

Zaključno se može reći da to što je Velika Britanija preživjela dva svjetska rata i brojne mirnodopske krize tijekom prve polovine XX. stoljeća Keith Jeffery dijelom pripisuje i uspješnosti njezine obavještajne zajednice, koju pored ostalih čini i SIS, koji je do 1949. postao cijenjena i trajna britanska institucija. Uz ograničenje kojem je autor bio izložen time što nije smio iznositi prava imena britanskih agenata ako već nisu bila poznata javnosti te što je dio dokumentacije iz razdoblja 1909. – 1939. tijekom povijesti uništen, zbog čega postoji određena neravnoteža u sadržaju knjige, ona je dragocjen prikaz britanskoga obavještajnog rada od osnutka SIS-a 1909. pa do 1949. godine. Napisana je na temelju izvorne arhivske građe do sada nedostupne povjesničarima i javnosti. Za svakoga tko je zainteresiran za povijest obavještajnoga rada, dvaju svjetskih ratova, britanske politike i međunarodnih odnosa u prvoj polovini XX. stoljeća ovo djelo bit će nezaobilazna literatura.

MIROSLAV KOTA

William Klinger, Denis Kuljiš, *Tito: neispričane priče* (Banja Luka, Zagreb: Nezavisne novine; Paragon, 2013), 447 str.

Knjiga *Tito: neispričane priče* povjesničara Williama Klingera i novinara Denisa Kuljiša još je jedan u nizu brojnih publicističkih radova na temu Josipa Broza Tita, a pozornost zaslužuje u prvom redu zbog svoje prisutnosti u medijima.

Knjiga je podijeljena na 21 poglavlje, a napisana je jednostavnim publicističkim stilom, u kombinaciji hrvatskoga i srpskoga jezika (određene su riječi jednom napisane na hrvatskom, a drugi put na srpskom). Osim na toj razini, može se smatrati površno napisanom i s obzirom na naslov, koji je neprecizno definiran te se iz njega ne vidi da knjiga tematski obuhvaća Titov život od rođenja 1892. do razlaza sa Sovjetskim Savezom 1948. godine. S te strane, prikladniji bi naslov bio onaj kojim bi se naznačilo koji dio Titova života knjiga opisuje.

Drugi problem na ovoj razini jest što naslov ne slijedi osnovni cilj knjige, koji se sastoji u pokušaju da se objasni “specifičnost jugoslavenske revolucije” (str. 7 – 8), što je u suprotnosti s naslovom, iz kojega se stječe dojam da je knjiga u prvom redu biografskoga karaktera. Međutim, čak i ako se ta okolnost zanemari, činjenica je da spomenuti cilj koji su si autori zadali nije ostvaren te se nakon detaljnoga iščitavanja knjige može steći dojam da “specifičnost jugoslavenske revolucije” ni nakon još jedne Titove biografije nije “objašnjena”.

Na ključnu temu knjige, odnosno objašnjavanje “specifičnosti jugoslavenske revolucije”, odnosi se osam poglavlja, koja počinju sa 13., a završavaju sa 20. poglavljem, predzadnjim u knjizi. Ostalih 13 poglavlja uglavnom su ponavljanje do sada poznatih historiografskih saznanja te u tom smislu ne nude ništa novo (što su autori, definirajući cilj rada, neizravno i rekli), no ključnih osam poglavlja mogu se smatrati potpunim promašajem (čak i na razini publicistike, a ne historiografije) jer se u njima, osim što nije ostvaren zadani cilj rada, mogu naći činjenične netočnosti najrazličitijih oblika.

U 13. poglavlju, pod nazivom “Diverzanti Crvene armije”, iznesena je činjenično posve nepotvrđena teorija i u kontekstualnom smislu gotovo sigurno netočna konstrukcija prema kojoj su predstavnici Centralnoga komiteta Komunističke partije Slovenije (CK KP Slovenije) Boris Kidrič i Aleš Bebler 7. travnja 1941., kada je već počeo osovinski napad na Kraljevinu Jugoslaviju, “ponudili pomoć Partije u obrani dežele, ako ne i otadžbine” zapovjedništvu Dravske divizijske oblasti (str. 233). Ta se teorija može smatrati nepotvrđenom jer se za njezinu točnost ne navodi nikakav izvor, a uz njezino spominjanje nije objašnjeno je li nadležno zapovjedništvo pomoć prihvatilo ili odbilo. U kontekstualnom se smislu ova tvrdnja može smatrati netočnom jer je nelogično da bi CK KP Slovenije nudio pomoć za obranu Kraljevine Jugoslavije u situaciji kada cjelokupna KP Jugoslavije, unutar koje djeluje i KP Slovenije, vodi politiku u skladu s tadašnjom ključnom smjernicom Kominterne temeljenoj na njemačko-sovjetskom Paktu o nenapadanju. U istom poglavlju stoji i pogrešan podatak da je Tito tijekom travnja iz Zagreba stigao u Beograd (str. 240). Tito je u Beograd stigao punih mjesec dana poslije, 8. svibnja, što je potvrđeno u njegovim *Sabranim djelima*, koje su autori citirali i posebno istaknuli kao “nezaobilazan izvor” (str. 415).

Međutim, u ovom poglavlju iznesen je i jedan točan podatak, koji u svojoj biti jasno odstupa od dotadašnjih teorija historiografije socijalističke Jugoslavije. Riječ je o tvrdnji prema kojoj “famoznog ‘Majskog savjetovanja’ iz 1941., naprosto nije bilo” (str. 234 – 235). No slabost ovoga podatka jest u tome što pri njegovu spominjanju autori (ponovno) propuštaju napisati izvor.

Iduće, 14. poglavlje, pod nazivom “Propali ustanak”, u faktografskom je smislu još problematičnije od prethodnoga. Opisujući kronologiju događaja tijekom jeseni 1941., autori pišu da se Tito “opremio kvalitetnim štabom, jer je za načelnika uzeo rusofila, crnogorskog majora Arsu Jovanovića” (str. 246). Spomenuti Arso Jovanović nije bio “crnogorski major” – što bi moglo sugerirati da je major crnogorske vojske koja je nakon Prvoga svjetskog rata prestala postojati ulaskom u Kraljevinu Jugoslaviju – nego jugoslavenski major crnogorskoga podrijetla. Je li ili nije bio rusofil krajnje je nejasno te iz podataka koje autori donose nepotvrđeno. (Uostalom, što je 1941. značilo biti rusofil – simpatizer carske Rusije i iz nje proizišle ruske emigracije ili simpatizer Sovjetskoga Saveza?) Međutim, ključna problematičnost ovoga podatka jest što je on stavljen u kontekst svibanjskih, lipanjskih i srpanjskih događaja, što čitateljstvu netočno sugerira da je Jovanović tada postavljen za načelnika Titova štaba. Ako su autori to htjeli napisati (premda se nisu uspjeli precizno izraziti), podatak se i s te strane može smatrati netočnim, jer je Jovanović postao načelnik Vrhovnoga štaba u prosincu 1941., odnosno pola godine kasnije.

U istom poglavlju, u opisu njemačke ofenzivne akcije u zapadnoj Srbiji, autori bez ikakva izvora pišu da “ustaške snage i dijelovi 718. njemačke (legionarske) divizije na

drugoj strani Drine sprečavaju prebacivanje partizana u Bosnu” (str. 257). Osim što 718. divizija nije bila legionarska, odnosno divizija sastavljena od vojnih obveznika Nezavisne Države Hrvatske (NDH) s njemačkim časnicima, nego redovita njemačka postrojba (popunjena ljudstvom s područja današnje Austrije), “ustaške snage” (nejasno je koje!) i 718. divizija nisu tada imale taj zadatak, jer se prethodno sustav vlasti NDH u istočnoj Bosni raspao te su lokalne ustaničke postrojbe (četnici i partizani) zauzele velike dijelove istočne Bosne – kotareve Rogaticu, Srebrenicu, Višegrad i Vlasenicu, a početkom prosinca i čitav kotar Čajniče i kotar Foča (uz iznimku Kalinovika i Uloga). Dakle, citirana tvrdnja višestruko je netočna. Nadalje, na idućoj stranici (str. 258) iznesena je nova netočnost – tvrdnja da se “u jugoslavenskim izvorima” operacija “Trio” definira kao “II. i III. neprijateljska ofenziva”. Podatak je netočan jer je operacija “Romanija” nazvana “II. neprijateljskom ofenzivom”, a pod “III. neprijateljskom ofenzivom” podrazumijevaju se dvije odvojene operacije – “Trio I” i “Foča”.

U 15. poglavlju, “Bosanska hereza”, manji je broj eksplicitnih netočnosti, iako se neke poput one o operaciji “Trio” ponavljaju (str. 268), ali do izražaja dolaze krajnje proizvoljni zaključci autora. Najistaknutija su dva.

Prvo: “I, poslije Užica, Tito se drži isključivo talijanske okupacione zone (Foča – Bihać – Drvar – Jajce)” (str. 268). Osim što Jajce nije bilo u talijanskom nego u njemačkom posadnom području, čitava je tvrdnja netočna jer iz nje proizlazi (“Tito se drži isključivo talijanske okupacione zone”) da su se Titove postrojbe tijekom širenja područja svoje vlasti borile samo s talijanskom, a ne i s njemačkom vojskom. No to je netočno jer su se iz sva tri spomenuta područja (Foča, Bihać, Drvar) talijanske postrojbe ranije povukle te se prilikom zauzimanja tih mjesta protiv njih nisu ni vodile borbe. U tom je kontekstu trebalo jasnije napisati da je talijansko posadno područje na teritoriju NDH bilo podijeljeno na II. i III. zonu, pri čemu su se sva tri rečena područja (Foča, Bihać, Drvar) nalazila u III. zoni, što je za manevriranje Titu bilo iznimno važno.

Drugo: “Kad 29. novembra 1941. na Kadinjači Nijemci razbijaju Užičku republiku, Tito shvaća da mu je glavni problem legitimitet. On se ne mora uspostaviti na teritorijalnom principu, ali uz vojni i sigurnosni aparat (za stvaranje tih struktura bio je dobro osposobljen) treba mu još nešto, okvir, ‘krovna organizacija’. Tako nastaje AVNOJ” (str. 269). Tvrdnja je posebna besmislica, jer u tom trenutku njemačka vojska bez poraza širi svoj utjecaj na Istočnom bojištu, pa u tom kontekstu ni Tito, kao ni bilo koji drugi pretendent na vlast u slučaju pobjede protuhitlerovske koalicije, nije razmišljao o vlastitom legitimitetu, nego o preživljavanju. Uostalom, to je vidljivo i iz činjenice da (prema službenim podacima historiografije socijalističke Jugoslavije) AVNOJ nastaje punih godinu dana poslije – 26. studenoga 1942. godine.

Šesnaesto poglavlje, “Krvavi most na Neretvi”, prava je zbirka raznovrsnih netočnosti. Talijanska divizija pogrešno je imenovana “Taurinese” (str. 288) umjesto “Taurinense”. Za operaciju “Schwartz” piše je da je sudjelovala njemačka 194. divizija (str. 287), premda nije. Netočno je spomenuta “7. krajiška divizija” (str. 289), premda su postojale 4. i 5. krajiška te 7. banijska divizija. Suprotno svim dostupnim podacima opisan je ratni put 9. dalmatinske divizije. Netočno stoji da je 9. divizijom zapovijedao Vicko Krstulović (str. 281), a ne Ivica Kukoč. Također je netočno opisano rasformiranje 9. divizije – i to isključivo na temelju posmrtno objavljenih memoara Vicka Krstulovića (str. 283 – 284) – a da nije uvažena ključna činjenica: veliki gubici postrojbe

utjecali su na njezino ukinuće (a ne navodne razmirice Tita i Krstulovića). Nadalje, netočno je napisano da je nakon ukinuća 9. divizije 1. dalmatinska brigada iz njezina sastava uključena u 3. diviziju Save Kovačevića (str. 287). Naime, od formiranja 3. divizije, 1. dalmatinska brigada bila je njezin sastavni dio, uz 5. crnogorsku i 10. hercegovačku brigadu te, u skladu s tim, nikada nije bila u sastavu 9. divizije.

U istom odjeljku iznesena je i kronologija tijekom koje su se dogodila tzv. lijeva skretanja, za koja stoji da su se iz perspektive proljeća 1943. dogodila “pred samo dvije godine” (str. 287), što je činjenično netočno i posve besmisleno, jer tada sukobi na području bivše Jugoslavije nisu ni počeli. Suprotno tomu, tzv. lijeva skretanja dogodila su se u proljeće 1942. godine.

Netočno su opisani i tzv. Martovski pregovori. Suprotno cjelokupnoj dostupnoj dokumentaciji i literaturi o spomenutoj temi, autori su iznijeli: “Tema tzv. Martovskih pregovora u Zagrebu ostala je, zapravo, nepoznata. Nisu sačuvane bilješke, ili nisu pronađene” (str. 285). Uz tu tvrdnju, autori su u bilješci (pod br. 211) naveli djelo Miše Lekovića *Martovski pregovori 1943.* iz 1985., čime sami se proturječe. Leković je u svojoj knjizi objavio prijepis dokumenta u kojem je iznesen partizanski prijedlog njemačkom zapovjedništvu, čime se izravno demantira spomenuta tvrdnja autora da bilježaka o tom događaju nema, pa se nameće pitanje jesu li autori čitali knjigu na koju se pozivaju.

Zaključno uz ovo poglavlje vrijedi reći da je suprotno njegovu naslovu (“Krvavi most na Neretvi”), što sugerira da je u njemu obrađeno samo razdoblje bitke na Neretvi, i eventualno bitke na Sutjesci, u njemu spomenut i Fitzroy Maclean (“Na sceni se sad dramatično pojavljuje Sir Fitzroy Hew Royle MacLean od Dunconnela /...”) (str. 291), iako on sadržajno nema veze s ovim razdobljem jer je na područje NDH stigao krajem rujna 1943., odnosno punih šest mjeseci nakon završetka bitke na Neretvi.

Šestnaesto poglavlje, “Državnik”, u historiografskom smislu ne donosi ni jedan novi podatak jer se u čitavom poglavlju, odnosno na 12 od 16 stranica, citiraju već poznata i činjenično irelevantna sjećanja Titovih suradnika (Steve Krajačića, Antuna Augustinčića i Božidara Jakca). Osamnaesto poglavlje, “Hitlerov treći front”, strukturno je slično prethodnom jer od ukupno 33 stranice njih 26 zauzimaju sjećanja. Zbog karaktera objavljenih sjećanja, odnosno činjenice da su navedeni nepoznati memoarski zapisi sovjetskoga generala Nikolaja Kornjejeva i jugoslavenskoga generala Milorada Jankovića, ovo poglavlje ima veću vrijednost od prethodnoga, ali je zato konfuznije jer se objavljena sjećanja nižu jedno za drugim bez ikakva objašnjenja i kritičkoga osvrtu autora.

Iduće, 19. poglavlje, pod nazivom “Arhipelag Purga”, slično kao i prethodna sastoji se od nekritičkoga nabiranja irelevantnih sjećanja Titovih suradnika s netočnim podacima i proizvoljnim teorijama autora. Od ukupno 25 stranica njih 14 zauzimaju sjećanja Titovih suradnika, a na ostalih 11 autori su iznijeli svoje viđenje dotičnoga razdoblja. Među netočnim tvrdnjama autora u ovom poglavlju najočitiije su pogreške teze da je Tito “na Churchilla ostavio povoljan dojam” prilikom njihova napuljskoga susreta u kolovoju 1944. (str. 356) i da je Tito u trenutku svojega dolaska u Moskvu mjesec dana poslije, 20. rujna 1944., bio “samo sekretar nepriznate i nedefinirane KPJ” (str. 372). Prva je tvrdnja posljedica nekritičnoga precjenjivanja Tita u vidu svjesnog ignoriranja relevantnih izvora na tu temu, a drugom se tvrdnjom umanjuje onodobna

Titova važnost te se njome izričito želi stvoriti posve pogrešna i činjenično ničime potvrđena slika da su KP Hrvatske i KP Slovenije djelovale neovisno o Titu, što, dakako, nije točno jer je Tito, kao vodeća ličnost KP Jugoslavije, čiji su KP Hrvatske i KP Slovenije bili sastavni dijelovi, izravno utjecao na izbor njihovih vodećih ljudi, strukturu i politiku. (Smjena Andrije Hebranga najjasniji je primjer za to.) Dakle, u oba je slučaja riječ o proizvoljnim tvrdnjama autora, koji i kada iznose određenu originalnu tezu, za nju ne nude nikakav relevantan izvor.

Zadnje poglavlje ove tematske cjeline, pod naslovom "Vlast", opisuje proces Titova preuzimanja vlasti od sovjetskoga zauzimanja Srbije do završetka Drugoga svjetskog rata u Europi. I u ovom poglavlju dominiraju sjećanja suvremenika, zauzimajući 15 od ukupno 24 stranice, a trud autora očitovao se u dokazivanju nemogućega – odnosno u konstruiranju slike prema kojoj je intervencija sovjetske vojske tek epizodna uloga u Titovu preuzimanju vlasti na području bivše Jugoslavije. Kao argument za svoju tvrdnju autori iznose činjenično netočan i ničime potvrđen broj njemačkih postrojbi na području NDH u jesen 1943. (str. 395) te podjednako dvojben i neprovjerljiv broj partizanskih postrojbi na području NDH u jesen 1944. (str. 380) da bi dokazali da su Titovi partizani, doduše, bili slabi na području Srbije (odnosno na području koje su zauzele sovjetske postrojbe), ali su na svim ostalim područjima (u prvom redu na području NDH) bili dominantni. Poglavlje završava opisom Titova obračuna s razoružanim pripadnicima poraženih vojski nakon završetka rata, čemu su posvećene točno dvije rečenice (str. 397 – 398), uz koje je dodana i treća, u kojoj je naglašeno da je Tito iskazao milost i udovoljio njemačkom generalu Alexanderu Löhru da ga se ne objesi nego strijelja (str. 398).

Tom rečenicom završava osam poglavlja koja se bave ratnim godinama u ovoj knjizi, nakon čega slijedi zadnje, odnosno 21. poglavlje, "Titov komunizam", u kojem je opisan njegov razlaz sa Sovjetskim Savezom. Kao što je rečeno, u tih osam poglavlja trebala je biti objašnjena "specifičnost jugoslavenske revolucije", u čemu autori nisu uspjeli jer su već više puta ponovljene tvrdnje i podatke tek reinterpreterali, dodajući im vlastite teorije i činjenične netočnosti. Zato je ova knjiga potpuni publicistički promašaj i vrijedna je samo kao primjer na koji se način knjige ovakva sadržaja ne bi trebale pisati.

VLADIMIR ŠUMANOVIĆ